

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Е.Ю.ПЕРФЕЦКИЙ. РУССКИЕ ЛЕТОПИСНЫЕ СВОДЫ И ИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ

(Spisy filosoficke fakulty university v Bratislavě).

Братислава, 1922, 101 с.

Автор, ученик ак[адеміка] Шахматова, в сій книжці розвиває його теорію походження найстарших літописних праць XI—XII в., з деякими власними завваженнями і модифікаціями. Ідучи слідами свого учителя, він виходить від гіпотетичної володимирської компіляції першої половини XIV в., або т. зв. “Володимирського поліхрона”, і на підставі його аналізу пробує реставрувати “общерусский летописный свод 1189 года”. За складові частини сеї гіпотетичної компіляції він уважає переяславський літописний звід 1186 р. і володимирські записки; в переяславському зводі відшукує київську літопись 1174 р. Далі постулює існування літописного зводу 1193 р., в котрім, мовляв, відбилася нова редакція київської літописі 1174 р., і т. д. Все се в стилі пок[і́йного] ак[адеміка] Шахматова, то значить дуже скомпліковано, гіпотетично і далеко не завсіди переконуюче.

Було б все-таки корисніше, якби автор точно відмежував ту схему, яку він узяв від Шахматова, і ті доповнення чи поправки, котрі він вносить до тої схеми. Як відомо, пок[і́йному] Шахматову не судилося привести свою теорію до суцільної системи і дати їй закінчену форму. В ній лишилося чимало недоробленого і непогодженого. Коли б д[обродій] Перфецький як вірний і вдячний ученик потрудився внести деякий порядок в досягнення і гіпотези свого учителя, се було б дуже цінно¹, і попри се і його власні поправки чи додатки, в розвиток поглядів покійного дослідника розвинені з відповідною докладністю і ясністю, мали б свою вартість. Але він сього не зробив; читачеві, що не займався спеціально дослідженням теорії Шахматова, лишається неясним, де кінчиться ся теорія і де починаються власні помічення чи гіпотези автора. А сі останні, як я сказав, подаються тим же способом — який міг собі позволяти (не без великої шкоди для своєї наукової праці, треба сказати) такий високоавторитетний дослідник-ерудит, як покійний Олексій Олександрович, але не годиться його вживати науковим робітникам звичайного калібру: громадження гіпотез, не доведених і не розвинених до кінця висновків, не уаргументованих натяків і т. д. До сього прилучається “мало русска” мова автора; чи волею, чи неволею силкуючи-ся викладати свої гадки російською мовою, котрою він, видимо, володіє слабо, автор не тільки переповнив свою книгу стилістичними курйозами,

¹ Я позволю собі підчеркнути сю гадку: роки минають, вражіння стираються, і коли хто-небудь з людей, що близько стояли до покійного і знали не тільки те, що він опублікував, але і те, що він лишив несформульованим і неопублікованим, не постарається ще за свіжої пам’яті звести в цілість, можливо об’єктивно утримуючися від всяких власних додатків (або докладно відмежовуючи свої здогади від того, що певно належить покійному), — погляди Шахматова на літописання і вся його грандіозна праця на три четвртини вийде з наукового обігу.

але часто й саму гадку його схопити не легко. Коли автор цінить ті висновки, до котрих він прийшов у сій книзі, він повинен їх виложити більш ясно, зрозуміло і уаргументовано — і більш свобідно від того “общероссийства”, котрого він теж — може, не з доброї волі — занадто багато напустив у своїм викладі.

Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения. (Spisy filosoficke fakulty university v Bratislavě). Братислава, 1922, 101 с.

Перша публікація: Україна. — 1928. — Кн. 2. — С. 133—134. Підпис у кінці рецензії: *Акад. Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Автограф чорним чорнилом з авторськими правками та вставками зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17227. — 2 арк.). Написаний на звороті використаних аркушів. На арк. 1 вгорі в центрі позначка “Укр. 1007”, на звороті перекреслений початок листа М.Грушевського: “Я все збирався приїхати до Вас, шановний Павло Якович, та от то дороги не було, то я тепер не здоров. Завтра в понеділок я буду дома, а найзручніший для мене час був би перед 11-ю годиною (нікого у мене не буде). З щирим привітом, М.Грушевський”. Арк. 2 — розгорнутий конверт, на якому на арк. 2-зв. синім чорнилом позначено адресу: “До Історичної секції УАН / № 6 / Центр. Архів давних актів у Києві / вул. Короленка № 58”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Jozsef Szinnyei. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur. Zweite, verbesserte Auflage — Ungarische Bibliothek für das Ungarische Institut an der Universität Berlin herausgegeben von Robert Cragger. Erste Reihe, I, 1923, Berlin: W. de Gruyter, 50 с.

Перша публікація: Україна. — 1928. — Кн. 3. — С. 135—136. Підпис у кінці рецензії: *Мих. Грушевський*. Дата не зазначена.

Автограф фіолетовим чорнилом на обох боках аркуша із правками та вставкою (на арк. 1-зв.) зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17229. — 1 арк.). На арк. 1 вгорі ліворуч позначка “Укр. 1100”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 298 аподиктично — безумовно, достовірно, без сумнівів.

Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII—XV. V Bratislavě, 1924, 148 с. і мапа

Перша публікація: Україна. — 1928. — Кн. 3. — С. 136—137. Підпис у кінці рецензії: *Грушевський*. Дата не зазначена.

Автограф фіолетовим чорнилом із правками на обох боках аркуша зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17228. — 1 арк.). На арк. 1 вгорі ліворуч позначка чорним чорнилом “Укр. 1101”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 299 ...спільно з одним із спеціалістів, видати повнішу збірку сих документальних звісток до кінця XV в. (див. с. 582 другого вид[ання] II тому) — так напівзавуальовано М.Грушевський вказує на свого учня С.Томашівського. У згаданому виданні вчений писав: “В першій виданню моєї Історії я подав був в примітках реєстри з документів до території Угорської Русі. Замість доповнити їх і розширити, постановив я сим разом їх вилучити: їх збірку, доповнену й продовжену до пол. XV в., задумую видати осібно,

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l'antiquité slave. Tome I: l'Histoire.....	186	450
Акад. В.С.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l'Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СХХХVIII–СХL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов’янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel’nyckyj...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)